

Драгољуб Влатковић

Незапажена Нушићева једночинка „Опсада Београда“

Има у драмском стваралаштву великог комедиографа Бранислава Нушића читав циклус малих комада са којима је он, за разлику од већине комедија и већих драмских дела, имао великог успеха и код гледалаца и код критичара. Његов „Кнез од Семберије“, на пример, сматран је великим делом, за које је чак и творац „Рата и мира“ рекао да је то најбоља словенска драма. Или комад „Хаџи Лоја“. Он је у време анексионе кризе (1908) имао такву моћ деловања на гледаоце да су они били спремни поћи са представе право на бојиште. Исто тако и „Данак у крви“. Не само да је на позоришном конкурсy 1907. године, с „Јесењом кишом“, освојио награду, него је и приказиван пре и много више од ње. Тој групи историјских и патриотских комада припада и — „Опсада Београда“.

Мали комад „Опсада Београда“ није досад објављиван у Нушићевим Сабраним делима, мада је раније штампан. Као и неки други Нушићеве мали комади („Данак у крви“, на пример), и он је настао из пригодних потреба — да се њиме обележи стогодишњица ослобођења Београда, односно да буде приказан у београдском Народном позоришту на дан ослобођења — 30. новембра 1906. године.

Комад „Опсада Београда“ првобитно се звао „Ово је ње Београда“. Зашто је писац променио наслов није тешко погодити. Нушић у ствари и није описивао освојење него п р и п р е м у освојења, боље рећи — ноћ уочи напада. Зато је „Опсада Београда“ био адекватнији наслов јер је Београд тек требало освајати.

Овај Нушићев комад био је досад врло мало познат. Он се у литератури о нашем великом писцу и у библиографијама о њему, па и у нашој (види: „Нушић у Југославији — библиографска грађа“ у Зборнику: „Бранислав Нушић 1864—1964“, изд. Музеја позори-

шне уметности, Београд, 1965), уопште не спомиње. Није, осим тога, објављен ни у предратном, Геца Коновом, ни у послератном, „Јежевом“, издању Нушићевих Сабраних дела.

Ипак, кад је стваран, овај комад није био непознат нашој јавности. О њему је било вести и у нашој тадашњој дневној штампи и у неким књижевним часописима. Најпре су „Београдске новине“ објавиле да писац „Протекције“ и „Посланика“ спрема ново дело. (У непотпуном комплету овог листа из 1906. године, који се чува у београдској Народној библиотеци, нисмо могли наћи број у коме је та вест објављена.) Писање „Београдских новина је затим пренело „Бранково коло“, а из њега је ту вест преузела и објавила „Политика“, у броју од 23. октобра 1906. Она гласи:

„Читамо у Бранковом колу да оно чита у Београдским новинама како ове сазнају да г. Бранислав Б. Нушић ради на једноме новом делу. То ће бити позоришни комад „Освојење Београда“ а у њему ће се изнети два светла, мање позната или готово сасвим непозната момента из потпуног освајања Београда.

То ће се први пут приказати у Народноме позоришту на дан прославе стогодишњице ослобођења Београда под Караборђем”.

Међутим, „Опсада Београда“ тада није изведена нити је касније приказана. Нама, без сумње, данас изгледа чудновато зашто ово дело није изишло на јавност о стогодишњици ослобођења Београда када знамо да је писано специјално за ту прославу. Томе можемо тражити различите узроке, али као прво помишљамо да дело није заслуживало да угледа свет или да није одговорило својој намени. Није, међутим, било у питању ни једно ни друго. Како се и данас може видети, комад је био веома прикладан да се на позорници оживе они див-јунаци српске револуције, о којима је већ била створена легенда и за које се још увек говорило да су „задрмали турску царевину и зачудили седам краљевина“. Разлоге неизвођења „Опсаде Београда“, према томе, треба тражити на другој страни — у главном организатору ове прославе, Београдској општини.

Данас изгледа невероватно, али је чињеница да је међу београдским одборницима 1906. године било и таквих који су били против било какве свечаније прославе стогодишњице ослобођења нашег главног града. Интересантно је и то да је седница, на којој је требало да се донесе дефинитивни план прославе, одлагана (због недоласка одборника) неколико пута. И тек на десетак дана пре јубилеја решено је, како пишу „Београдске новине у броју од 28. новембра 1906, да се на „скроман начин прослави стогодишњица првог освајања Београда“, а то је значило без свечане академије и посебне драмске представе.

Ми сматрамо да „Опсада Београда” није приказана 1906. године не само зато што се стогодишњици ослобођења није придавао велики значај, него и због односа према аутору тога дела, тј. због личног нерасположења одборника према Нушићу. Јер, Нушић је тада као војујући хумориста немилосрдно разобличио Њифтинску праксу општинских одборника према историјском делу ослободилаца Београда у једној својој козерији „Ослобођење Београда” („Политика” од 26. октобра 1906). Не само да је с чуђењем и сарказмом написао да су одборници „са шеснаест противу четири гласа” решили да се прослава сведе на молепствија и црквене помене, него је искористио тај повод да каже како се за протеклих сто година веома мало или нимало учинило на развијању и унапређењу слободарског града. Толико је далеко ишао, да је одборнике поредио с јаничарима а Општину с Турцима. Између осталог каже и следеће:

По
ве
ља

„Па јеси ли се одиста ти ослободио мој лепо Београде? Има ли одиста у теби какве разлике између онога доба и данашњег; ако је има, ево у чему је:

Пре сто година је било у Београду хаџија, а сад општинских комисија; пре сто година је Београд био „кућа рата” а данас је „кућа разврата” пре сто година је у Београду живео турски паша који се звао сиротињска мајка зато што је штитио, бранио и хранио сиротињу, а данас у Општини са платом од 150 динара постоји „сиротињски отац” зато да би сиротиња имала на кога да се пожали и заплаче; пре сто година пасали су Београд шанчеви и барикаде а данас ти шанчеви и барикаде, благодарећи општинским инжењерима, не пашу више Београд, него се дижу кроз сред београдских улица; пре сто година претио је становницима Београда отуд са Калимегдана, са градских бедема, сваки час топ да опали а данас прети становницима Београда, отуд са Калимегдана, из општинске куће, сваки час нов прирез и нов зајам.

И шта си учинио за ових сто година мој лепо Београде? Подигао си једно гробље више; спустио си неколико улица ниже; погасио си општинске фењере да их крај нове светлости искрено пожалиш; посекао си башче и запустео чесме да би у општински буџет могао унети нову позицију на подизање паркова.

И једино што си сачувао, једино чему си остао веран, то је твоја калдрма. Чуваш је брижљиво, чуваш је себично као што се најскупоценија музејска ствар чува. Онаква каква је била за време Мула-пашино, таква је и данас за време Главинићево и таква ће остати и кад Главинићев унук буде постао председник општине . . .

И ти баш хоћеш да прославиш твоје ослобођење, мој лепо Београде! Хоћеш ли да ти кажем програм,

хоћеш ли да те поучим како ћеш одиста прославити твоју стогодишњицу, дан твога ослобођења.

Мој програм има свега три тачке а лак је и остварљив, а ево га:

1. На дан стогодишњице одржаће се најпре парастос свима онима општинским буџетима и буџетским сумама, свима грађанским прирезима и дажбинама који су гинули за ово сто година а не стекли ништа Београду;

2. На свечаној седници која ће се тога дана одржати у сали Београдске општине, прочитаће се уместо историје Београда извештај оне комисије која извиђа злоупотребе у кривичном одељењу општинског суда;

3. На тој истој седници, да би допринео величини саме светковине и да би све грађанство београдско осетило да је одиста ослобођено, г. Главинић ће дати оставку.

Је л' те да је леп и остварљив програм?"

Уместо комисије о злоупотребама општинских службеника и оставке тадашњег председника општине Главинића, одборници су решили да се не прикаже Нушићев историјски комад. Но, упркос томе што „Опсада Београда“ није изведена, њен рукопис није стигла судбина „Јесење кише“ — да буде изгубљен, ни „Сумњивог лица“ — да буде понова писан нити, пак, „Љиљана и Оморике“ — да занавек пропадне. Он је преживео и ратне године првог светског крвопролића (не знамо где и како) и поратни период, да се тачно тридесет година након настанка појави у једној данас реткој и малој познатој споменици.

У споменици „Караборђе“ комад је објављен са следећом уводном напоменом:

„Наш популарни и веома плодни драмски писац, г. Бранислав Нушић, можда ни сам не зна колико је дела написао! Издавач његових Сабраних дела г. Геца Кон публикује књигу за књигом, а г. Нушић још увек пише дело за делом. . .

Пре тридесет година г. Нушић је написао комад у једном чину, у коме се представља Караборђева опсада и освајање Београда; то дело поклонио је у рукопису друштву „Караборђе“, уступајући му и право да се делом може користити. Необјављен нигде досад — „Опсада Београда“ долази за ову „Споменицу“ као, проучена и ми је са задовољством објављујемо.“

Додајмо овоме и то да је писац настојао да оживи време и наслика атмосферу првог српског устанка речима и изразима који су се употребљавали у то доба или које су употребљавале личности које описује (Караборђа, на пример, карактерише узречицама: **коекуда, по души те** и сл.). Тако ће се у овом малом комаду наћи и извесних архаичних речи и подоста турцизама, као што су: **ве место вас), зберите** (уместо **саку-**

пите), фермати (уместо марити), тице (уместо птица), алакнүти, дохакати, шенлук, дилбер и другло.

Карактеристичан је нарочито став писца према сугласнику х. Зато што је то предвуковско доба, писац употребљава доста речи без х: 'ајте, ,ришћанин, 'оди, 'ајдүкүјеш, 'ајде, 'оћеш' би', Асан и др. На два места има и **капеан** (без т), али то може да буде и штампарска грешка. Споменимо да је писац употребљавао и „енклитичке“ облике неких речи: **мећ, как'о** (место **какво**), **доћ' ће, гас'те, 'ди** и сл. Интересантно је да капетан Радич каже **сикиру** (не: **секиру**), што такође може да буде дијалекатска карактеристика личности (он је, наиме, био у аустријској војсци и живео у Срему где је било ијекавског утицаја).

По
ве
ба

* * *

Историјска слика „Опсада Београда“ настала је у стилу Нушићевих већ приказиваних и запажених малих дела „Кнез од Семберије“ и „Хаџи Лоја“, али у чисто драмском погледу и уметничком значају заостаје за њима. Она више привлачи пажњу својом историјском грађом и пишчевом намером, како је сам рекао, да обради „два светла, мање позната или готово сасвим непозната момента из потпуног освајања Београда“, него својом драмском обрадом у много чему наивном и без јачих драмских акцената.

Тој својој основној идеји и намери да прикаже и изнесе догађаје и моменте који у историји првог српског устанка нису довољно истакнути, Нушић је подредио све. Зато у овом делу немамо ни посебно наглашену интригу нити, пак, изразито окарактерисане и индивидуалисане ликове. Друкчије и тачније речено, дело „Опсада Београда“ је у извесном смислу посебна врста драмске слике, тј. она је, ако тако може да се каже, нека врста драмске екстазе и родољубиве апотеозе.

Нас би, свакако, највише интересовало — која су то два светла момента која Нушић спомиње у својој изјави „Београдским новинама“, а које је обрадио у овом малом комаду. Треба одмах рећи да на то питање данас нимало није лако одговорити. По нашем мишљењу, ти непознати и светли momenti нису ни Вождово вођење и руковођење припремама за опсаду Београда, ни Чарапићево наговарање Караборџа да нападне Београд (иако се и о њима доста говори), већ делатност и активност два „странца“ — Конде Бимбаше и Капетана Радича, који су својим знањем и херојством највише допринели да голоруки устаници освоје тако утврђен град као што је тада био Београд.

У историји се сматра да је освајање Београда дело Караборџа, Васе Чарапића, Милисава Чамџије, кнеза

Симе Марковића и Конде Бимбаше. Међутим, иако се Конда спомиње међу најзначајнијим актерима ослобођења нашег главног града, више је истицано његово херојство неголи његове заслуге, а Капетан Радич, који је сачинио стратегијски план напада, најчешће се само узгредно спомиње. Зато су у овом делу у „гро-плану“ не само Вожд и остали вођи него и ова два врло значајна устаника.

Конда Бимбаша је из Поломља (Албанија). У Нушићевом комаду се каже да „није наше крви“ и да је из „незнана краја“, али да је хришћанин. По свему судећи, Конда је био, баш као и писац, цинцарско-албанског порекла. Раније се налазио у турској војсци и био буљубаша код чувеног Гушанца Алије. У време када се Карађорђева војска већ налазила под зидинама Београдског града, он је још био бимбаша — заповедник једног стражарског одељења између Варош и Сава-капије. Као такав, он је добро знао све слабе тачке Београдске тврђаве, па чак и тајне пролазе кроз које је и он сам ишао у поверљиве емисије. Био је ипак велики непријатељ Турака, те се са читавом својом четом придружио српским устаницима. Како описује Нушић, Конда се спрема да са неколицином одабраних бораца пође тајним пролазом, побије турске страже и отвори капије града. Тај моменат, недовољно познат и мало истицан, Нушић је не само описао него је око Кондиног „неверства“ исплео основни сижера дела.

Сличну, али исто тако значајну улогу одиграо је и услугу учинио устаницима и некадашњи „фрајкор“ у аустријској војсци Капетан Радич. Овај наш значајни војни стратег добио је, баш за војничка знања и ратне вештине, од немачког „ћесара“ Леополда племићку титулу. Још за време Кочине крајине (1787) Радич је покушао, као што је то после учинио Конда, да са 200 својих другова са дунавске стране отвори немачкој војсци капије београдског Доњег града. Немачке лађе, међутим, нису се зауставиле на уговореном месту, те је тај покушај (да се на препад освоји Београд) остао без икаквог успеха, а Радич се тада једва жив спасао. Када је отпочео устанак, већ прослављени Капетан, који је и раније, заједно са Карађорђем прелазео у Србију и стварао добровољачке чете, оставио је племство и пензију и дошао опет у Србију. Својим војничким знањем је најпре помогао при освајању Карановца, а опсада Београда је у ствари реализација његовог стратегијског плана.

Нушић у комаду „Опсада Београда“ истиче и показује и знање и заслуге Капетана Радича. Писац, међутим, то не казује непосредно већ кроз уста Вула Илића: „Чуј, капетане и војводо. У теби је и сам Карађорђе био млађи, служио си ћесару и научио си се

рату и свим вештинама, добио си диплому од самога Ђесара Леополда, па зар сад да ти ми нешто оспори-
мо. Па ти си нам и шанчеве подигао, ти си нам Кара-
новац отео, па сад ми друкче да радимо. Реци ти само
шта и како треба, нико неће друкче урадити.“

И заиста, сви поступају како Радич каже и наре-
ди. Истина, као добар војник, Капетан Радич оставља
да дефинитивну одлуку о свему донесе Караборђе,
само то нимало не умањује његов углед и заслуге и
само може да служи на част његовом имену, као и
Станоју Главашу који је на скупштини у Орашцу од-
био да буде вођ српске револуције, али јој је служио
предано као и сам Караборђе.

Та два „ренегата“ и „туђинца“ који се из мржње
према поробљивачима и љубави према ослободилач-
ким идеалима прикључују устаничком покрету, дати
су, дакле, као главни „јунаци“, али их писац (веро-
ватно зато што није имао довољно времена) није раз-
ветно у развојне и потпуно драмске личности. Као и
сами вођи устанка, они су више силуете и „симболи“
него драмски карактери и продубљени ликови.

По
ве
ља